

Két írás a régi Pestről

„Hamupipőkéből királyné”

Az országos vásárok szerepe Pest fővárossá válásában

A történészekon kívül napjainkban kevesen tudják, hogy XIX. század közepéig Pest úgy élt nem csak a magyar, de a többi európai ember köztudatában is, ahol „Vásár az élet: a földnek lakosa / Lót-fut, könyöklí egymást, és tapossa / Ad-vesz, civódik, káromol, kacag.”¹

Az első vásártartási engedélyét a város a XIV. század végén kapta, mégpedig augusztus elsejére, Vasas Szent Péter búcsújáró napjára. A vásárok felfutása, virágkora azonban csak a török kiűzése utáni időkben következett be, miután a hazánk trónját is uraló I. Lipót (1640–1705; magyar király 1665-től) 1690-ben két, 1694-ben pedig már négy országos vásár tartását engedélyezte a városnak. Ezek József napján (március 19.), Medárd napján (június 8.), János napján (augusztus 29.) és Lipót napján (november 15.) kezdődtek és egy, később pedig két hétig tartottak. A település kedvező adottságai – sík helyen, nagy vízfelület és szárazföld találkozásánál fekszik – következtében a vásári portéka kocsikkal, társzekerekkel, a Dunán pedig vízi járművekkel való szállítása, majd kirakodása, az európai többi vásározó városhoz képest egyszerű volt. Már 1775-ben Ottó Haugvitznak, Mária Terézia egyik minisztere fiának és a brüni iparhivatal felügyelőjének, Ferdinánd Procopnak beszámolója elragadtatással szól a pesti országos vásárról. A lovakat, a nyersbőr árut „bámulatra méltónak”, a macedóniai gyapjút és a behozott török cikkek mennyiségét „elképesztőnek” tartják.² A pesti vámhivatalok feljegyzései szerint a kivitt áru értéke ekkor négyszázezer forint, a behozotté majd hétszázötvenezer volt, s csak a Medárd-napi vásáron

Lipót-napi kirakodó vásár Pesten (Vasárnapi Újság 1861)

1 Arany János: Vojtina ars poétikája. Arany János összes költeményei. Szépirodalmi K., Bp., 1964. I. 421.

2 Furnier, A.: Handel und Verkehr in Ungarn und Polen um die Mitte des Jahrhunderts. AÖG. 69. köt. 373–436. Haugvitz és Procop jelentése; Zoltán József: A barokk Pest-Buda élete. Ünnepek, szórakozások, szokások. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp., 1963. 212.; Gárdonyi Albert: A hétszázéves Budapest. Palladis Rt., Bp., 1945.

3000 idegen, 8000 gyalogos (a vásáros hajtók személyzete nélkül), 30 000 ló, 14 000 kocsi fordult meg a városban.³ Bécsben mindennek ismeretében úgy találták, hogy ekkorra a pesti sokadalmak nemcsak a magyarországi, de az európai kereskedésnek is egyik központjává váltak. Ezt erősítette Grassalkovich Antal kamarai elnök is: „A pesti vásárok az egész országban, de a világban is hírével immár megállapodtak.”⁴ Néhány év, s felzárkóztak Lipcse, Frankfurt vásáraihoz, s a Duna-medencében Béccsel vetekedtek. Iparcikk-kereskedelmük elmaradt ugyan az osztrák fővárosétól, de a szárazföldön és vízen érkezett mestertermékek, valamint állatok mennyisége Európában egyedülálló volt.⁵ Ekkora forgalomhoz Pestet hamarosan meg kellett szabadítani a közlekedést akadályozó városvédő faltól, s a három kapu közül⁶ is csak a Hatvanit – azt is csak 1808-ig – hagyták meg.

Az új városképről az ideérkező idegenek a következőképpen írtak: „Egyik széles tér, a város közepén csak néhány évvel ezelőtt is annyira kívül esett a városon, hogy az első települők aludni sem tudtak a szomszédos mocsarak békáitól. E szomszédok helyén most már házsorok állnak. Pest növekedése olyan rendkívüli méreteket öltött, hogy ez idő szerint a háznak több mint fele úgy hat, mintha tegnap épült volna.”⁷ „Az alsó emeleteken üzletek [...] ezüsttel, festményekkel, szobrokkal dúsan megrakva, a város duzzad a kereskedelmi élettől.”⁸ A külvárosból belvárossá nőtt helyeket új külvárosok (József-, Teréz-, Lipótváros) vették körül. Az utcákon mindenhol „a néptömeg, mint valami szélvészttől hányatott tenger fel-alá hullámszik [...], számtalan kocsi targoncák, lovasok [...] fáradhatatlan szaladnak”⁹ – írja a kor riporterének is tartható író, költő, Garay János (1812–1853).

A sokadalmak központja a XVIII. század közepéig a szűk Belváros volt, azonban – az ottani árusítóhelyeiket féltő, választott városi polgárok tiltakozása ellenére – a Helytartótanács támogatásával az Újvásártérre (mai Erzsébet tér) került. „A 8000 négyyszögletes telken a piacok királya alakult ki. Európában akár nagyságát, akár rendszerességét tekintve alig akadt társa.”¹⁰ „Évente négyszer nagy mozgalom keletkezett itt. Nehéz társzekereken vontatták ide falát, alapját, tetejét, oldalát az egyberovandó sátraknak. Bátor kalmárok messze földről hozták el egy idegen ipar cikkei.”¹¹ 1826-ban 143 budai, pesti és óbudai kereskedőnek volt bódéja e hatalmas téren. Az Újvásártér és a hozzá vezető utcák sátrainak kínálatában olyan mesterségek áruival is találkozhattak a vásárlók, melyek mára kimentek a divatból. Így pl. cseréppipa-készítő, paszományos, kártyafestő, aranyszálhúzó.¹²

Vásár idején a Lánchíd pesti hídfője mellett állítottak sátrat a bábsütők. A vászonárut, gyapjút az Országút, mai Károly körúti szakaszán terítették. A mezőgazdasági termékeket: lent, kendert, szalonnát a Hatvani kapunál ponyvás szekerekről lehetett venni. Az állatvásár – bár az előzőekhez képest valamennyire háttérbe szorult – elárasztotta a várost.

3 Almási Pál jelentése. In Pásztor Mihály: A százötvenéves Lipótváros. Székesfőváros házinyomdája, Budapest, 1940. 24.

4 Grassalkovich Antal a pesti vásárokról. BFL., IV. 1202. c. Intimata a. 36–39.

5 Bácskai Vera–Gyáni Gábor–Kubinyi András: Budapest története a kezdetektől 1945-ig. Vároštörténeti tanulmányok. BFL. Bp., 2000. 89.

6 Három kapu volt: északon a Váci (Váci utca északi vége); délen a Kecskeméti (Kecskeméti utca, Kálvin tér sarka); keleten a Hatvani (Kossuth Lajos utca, Múzeum krt. sarka).

7 Paget, John: 1835. In A régi Pest-Buda. Egykorú képek és leírások. Összeállította: Trencsényi-Waldapfel Imre. Officina, Bp., 1944. 46.

8 Haraszti Jenő–Pethő Tibor: Úti kalandok a régi Magyarországon. Táncsics, Bp., 1963. 225.

9 Garay János munkái. Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Bp. 1902. 154.

10 Dorffinger János András: Pesti útikalauz külföldieknek és honiaknak. Budapesti Negyed 2004. 3. sz. 40.

11 Porzó [Ágai Adolf]: Utazás Pestről Budapestre 1843–1907. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Bp. 81.

12 Bruckner Éva: Én elmentem a vásárba... Aposztróf, Bp., 2012. 19.

A Dunán „számtalan hajó érkezése, elmenése, a rakodók mozgása, lármája”¹³ kísérte az adásvételt. Az Al-Duna soron kofák árultak péksüteményeket, gyümölcsöket, s zsákokban pirospaprikát, melyet a külföldiek téglapornak hittek.¹⁴

A külföldről és vidékről érkező vásáros kereskedők igyekeztek, lehetőleg az Újvásártér környékén, raktárakat létesíteni. A város vezetősége 1789–1793 között azzal a feltétellel árverezte az itteni telkeket, hogy aki megveszi, 3–4 éven belül köteles olyan emeletes házat emelni, amelyben raktárak és szálláshelyek vannak.

Ez az idő Pest hőskoraként szerepel a történelemben.¹⁵ A város úgy vonzotta a telepeseket, vándormozgalmakat, mint egy „új Amerika”, amelyben „aranymezőkre lehet bukkanni”.¹⁶ A város, mint Noé bárkája, ringatózott, s rajta minden népből, minden nemzetiségből, minden termékből, minden állatfajból akadt. A nyelvek és fajok keveredése bábeli zűrzavart kavart. „Ilyen tarka népséget sem a bécsi, sem a lipcsei vásáron nem lehet látni: angol, török, spanyol, orosz, francia, örmény, német, lengyel, olasz, ráadásul egy hazában élő magyarok, szlovákok, rácok, zsidók, cigányok.”¹⁷ XVIII. században a görög területekről¹⁸ meglehetősen nagy számban érkező kereskedők az uralkodónak hűségesküt téve családjukkal együtt telepedtek le a városban. A Váci utcában számos üzlet feliratán görög név jelent meg, köztük Kossuth Lajos egyik jelentős pénzügyi tanácsadója, Manno István¹⁹ macedóniai nagykereskedő is. 1836-ban 250 görög élt Pest-Budán.²⁰ Nem egy közülük polgárjogot nyert Pesten, s beléptek a kereskedelmi testületekbe.²¹ A külföldi utazók a Hatvani kapu előtti vidéki árusok között, a Terézváros főutcájában, a Király utcai tolongásban és a Duna-parton számos zsidó kereskedőről adtak hírt. Központjuk az Újvásártér volt, s ezért ezt zsidópiacnak is nevezték.²² Gabona-, szarvasmarha-kereskedelem, prém-, bőr-, vászon-, posztó-, szövetkészítés, de főként gyapjúkereskedelem tartozott hozzájuk.²³ Kis részük kézművesként tevékenykedett (szabó, pipakészítő, szobafestő, likőr- és pálinkafőző). Néhány optikus, esernyőkészítő, s rézmetsző is akadt köztük.²⁴ A Király utca belső szakasza, egészen a Terézvárosi templomig, lassan a zsidónegyed központjává vált, és a Belvárostól kifelé vezető – Dob, Wesselényi, Dohány – utcákba telepedtek le. Akik közülük a Lipótvárosba költöztek az 1830-as évektől, a régi épületek helyén háromemeletes házakat emeltek.²⁵ A Kohnerek, Ulmannok, Weisz Manfrédok pedig hamarosan bárókká is előléptek.

A város képét színesítették és vonzerejét növelték a vásárra érkezők számára a gomba-számszaporodó fogadók. Volt közöttük szerényebb (pl. az Arany Szita, a Vörös Ökör a

13 Garay Jánost idézi S. Nagy Anikó: Kereskedő világ. Szemelvények a magyar kereskedelem történetéből. Országos vásárok Pesten. Mundus, Bp., 2007. 23.

14 Uo. 29.

15 Pásztor Mihály: A százötvenéves Lipótváros. Budapest Székesfőváros házi nyomdája, Bp., 1940. 9.

16 Uo.

17 Kohl, Johann Georg: Die Pesther Messe. In Reise in Ungarn. Pest und die mittlere Donau. Dresden und Leipzig, 1842. 169.

18 Bácskai Vera: A görög kerekedők szerepe a főváros polgárosodásában. Budapesti Negyed 2006. 54. sz. 15.

19 A reformkori magyarországi görögök adományai nagyban segítették Széchenyi István hazafias terveit – köztük pl. a Lánchíd megvalósítását.

20 Kosa János: Pest-Buda elmagyarosodása 1848-ig. Bp., 1937. 73.

21 Illyefalvi Lajos–Pallós Jenő: Pest szabad királyi város polgárai 1686–1848. 1–2. rész. Budapest Főváros Levéltára.

22 Komoróczy Géza: városkép-műemlék: Pest régi-új zsidónegyede; file:///C:/Users/Kata/Desktop/KOmoróczy%20Zsidónegyed%20a%20vásárok.pdf; Leolvasás: 2019. augusztus 12.

23 Zsidók is hajtottak csordákat. Így pl. Róth Izsák, Leéb György, Herckó Jakab 80–100 falkát Kassáról, Técsőről. (Török Pál: Pest-Buda 1850-ben. Székesfőváros Nyomdája, Bp., 1943. 48.)

24 Bruckner Éva: Én elmentem a vásárra. A híres pesti országos vásárok. Aposztrof, Bp., 2012. 40.

25 Dorffinger i. m. 41.

Terézvárosban), illetve pusztai csárda és a városi szálloda keverékének tűnő (a négy országút – a Váci, Kerepesi, Üllői, Soroksári – sugárszerű találkozásánál). Nem egy közülük kizárólag vásárra érkezők számára nyílt. Ezek közül egyre rosszabb hírre tett szert – a mai Astoria mellett, a Múzeum körúton – a Zrínyi Fogadó és Kávészó, mely falusi vásározók, lócsiszárok, hamiskártyások, duhajkodó jurátusok kedvenc tartózkodási helyeként volt ismert. A benne zajló gyakori verekedés, perpatvar nagyon zavarta Petőfit, amikor a *János vitéz*en dolgozott a Zrínyivel szomszédos házban. A mai mércével mérhető „négy-ötcsillagosak” a Belvárosban létesültek. Többek között a Fehér Hajó zárt udvara díszes belső kertjének és a Hét Választó márkás porcelán- és ezüsterítékének vonzerejéről neves vendégek áradottak. A Lipótvárosban a XIX. század közepétől működő Európa már apartmanokkal és kiváló francia konyhával is rendelkezett. Bár a város polgárai közül is egyre többen adták ki lakóhelyiségeiket a vásárok idején Pestre érkezőknek, még a fellépésre meghívott Blaha Lujza is panaszkodik naplójában, hogy nem talált szállást a szereplése előtti éjszakára, mert Pesten éppen vásár volt.²⁶

A pesti emberek, s az idelátogatók szórakozási lehetőségei a sokadalmak alkalmával kimeríthetetlenek voltak. Kávészó után kínált lehetőséget pihenésre, tárgyalásra, légyottra. A sátrak mentén lacikonyhák illatai csalogatták az embereket. Felfrissülésre ott voltak a fürdők. A város ilyenkor, mint egy nagy cirkusz, kínálta a látványos előadásokat, jeleneteket. A XVIII. században a mai Szent István-bazilika helyén bikaviadalok, a XIX. században alkalmi helyeken véres állatheccek, illuzionisták, mutatványosok, bábjátékosok, képmutogatók,²⁷ planétások (jövendőmondók), s a Duna-parton „rossz lányok” szórakoztatták az embereket. A sétálókat csontvázak, szellemek ijesztgették. A Nemzetiben pedig

nemegyszer a Berlinből ideérkezett Döbler Lajos ködképei ejtették ámulatba a nézőket.

A vásárok városa több külföldi utazót varázsoltak el: „Micsoda kilátás? De hogy is lehetne szavakkal leírni? – kiált fel pesti tartózkodásának idején a nagy mesemondó, Andersen – *Hogy volna érzékelhető a napfény, amelyben szemünk elé tárul a látvány? A pesti épületsor a part mentén, mintha palota állna palota mellett: milyen élet és mozgalmasság.*”²⁸ „Pestet a vásárok világszínvonalú forgalma eleveníti meg” – így John Paget angol orvos – „a város-

József-napi vásárosok 1848-ban a Nemzeti Múzeum előtt, Rudolf von Alt metszete

26 Blaha Lujza naplója. Közreadja: Csillag Ilona. Gondolat, Bp., 2006. 102–103.

27 A képmutogatók egy összefüggő esemény képsorait bemutató mondtak vagy énekeltek el egy többnyire tanulsággal záruló, moralizáló történetet. Tipikus vásári szórakozási forma volt.

28 Andersen, Hans Christian: Eines Dichters Bazar. 1–3. Theil. Braunschweig. 1843. (H. C. A. s. sämtl. Werke. Bd. 1–3) 1842. In *Trencsényi Waldapfel Imre* összeállítása. A régi Pest és Buda. Egykorú képek és leírások. Officina, Bp., 1944. 58.

*ban, bel- és külföldi kereskedők nyüzsgönek, miközben számtalan teherfuvarozó és taligás jön-megy, de az embert mégsem tölti el a zsúfoltság érzése, mert Pest utcái tágasak és szélesek, így az embertömeg eloszlik.*²⁹

A pesti vásároknak a szabadságharcig volt jelentőségük. 1848. március 15-én még a Nemzeti Múzeum előtti tömeg főként a József-napi vásárosokból állt. Vajda János ellenállásra buzdító szavait pedig egy kofaasszony asztalára állva mondta el. Az ötvenes évektől már a vasút az eladótól vevőig vitte az árut. 1897-ben pedig 5 korszerű vásárcsarnokot³⁰ avattak, hogy a higiénia hiányában piszokkal és zajjal is járó országos sokadalmakat feleslegessé tegyék. Egy darabig még együtt éltek a sokadalmak és a csarnokok, a XX. század fordulójától kezdve azonban egyre ritkábban vásárolhattak az emberek a Pesten rendezett nagy vásárokon.

Az évszázadokon keresztül működő pesti sokadalmaknak azonban több minden köszönhető. Így például az, hogy a XIX. század közepére a város a magyarok, szerbek, románok, szlovákok, görögök, zsidók nemzeti-kulturális ébredésének színpadává lett, ahol a nyelvi, vallási, nemzeti sokféleség páratlan reformkori pezsgést eredményezett. Megmutatták továbbá, hogy a vásárok jelenléte ösztönzi a városiasodást. Mert ha évszázadokon keresztül sokan

*A központi vásárcsarnok előtti virágvásár,
Muzsinszky Nagy Endre festménye*

hoznak külön-külön keveset, akkor lavinaszerűen gyűlnek a javak, ami kihat az egész társadalomra és annak életkörülményeire. Így válhatott minden egyes sokadalom után Pest egyre nagyobbá, szebbé, majd Közép-Európa kereskedelmi központjává, 1873-ban pedig Óbudával és Budával egyesülve Magyarország fővárosává. „Észrevétlenül világváros lett a kis Pestből, a Hamupipőkéből királyné.”³¹

Bruckner Éva

29 *Paget, John*: Hungary and Transylvania, with remarks on their condition, social, political, and economical. Murray, London, 1839.

30 A Vámház körüli Központi Csarnok, a Hold utcai, a Hunyadi téri, a Klauzál téri, a Rákóczi téri csarnok építésénél főként párizsi mintát vettek alapul.

31 *Krúdy Gyula*: Boldogult úrfikoromban. In *Uő.: Hét bagoly*. Bp., 1963. 439.